

ПИТАННЯ СПІВРОБІТНИЦТВА ОДЕР — ГУАМ З ОЧЕС, ЄС, НАТО У ФОРМУВАННІ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ У ЧОРНОМОРСЬКО-КАСПІЙСЬКОМУ РЕГІОНІ

Т. С. Стародуб, О. І. Данильчук

Актуальним питанням розвитку і діяльності ОДЕР — ГУАМ, у тому числі в інтересах реалізації конкретних політичних, безпекових та економічних проєктів, є співробітництво з міжнародними організаціями та взаємодія з країнами Європи в рамках регіональних форумів. Цьому сприяє посилення зацікавленості ЄС до економічних та політичних процесів у Чорноморсько-Каспійському регіоні після вступу Болгарії та Румунії до ЄС; ініціатива ЄС «Чорноморська синергія — нова ініціатива для співробітництва в регіоні» (Black Sea Synergy — a new regional cooperation initiative) від 11 квітня 2007 р.; актуалізація для ЄС і ОЧЕС питань врегулювання «заморожених» конфліктів у просторі ОДЕР — ГУАМ; інтенсифікація участі НАТО в політичних та безпекових проєктах регіону. Україна має реальні можливості налагодити ефективну співпрацю з ЄС та НАТО, зокрема через організацію ОДЕР — ГУАМ.

Теоретичні та практичні аспекти визначення поняття «регіональна безпека» розглядають такі зарубіжні дослідники, як Б. Б'юзан, Х. Булл, Е. Гідденс, Д. Лейк, С. Лобелл, Д. Хелд, Б. Хьотне та ін. Проблема міжрегіональної безпеки, визначення особливостей комунікацій у процесі становлення регіону присвячено творчі доробки Л. Вірта, К. Дейча, Р. Страссолдо, М. Фуко, А. Хурелла. Російські вчені О. Богатуров, К. Гаджиев, Н. Косолапов, Р. Туровський та ін. сприяли розумінню регіонального простору як важливої проблеми для світу, що політично організується. А. Володін досліджував регіональні чинники розвитку та безпеки, І. Бусигіна — проблеми просторового оформлення регіональних ідентичностей.

Практичним аспектам регіональної безпеки та питанням створення регіональних структур безпеки присвячено праці українських науковців О. Бодрука, Є. Кіш, О. Коппель, І. Новак та ін. Впливу зовнішньополітичних орієнтацій України на процеси формування регіональних структур стабільності та співробітництва, зокрема в Чорноморсько-Каспійському регіоні, присвячено праці В. Глебова, О. Гончаренка,

В. Коробова, Б. Парахонського, Г. Перепелиці, О. Серебряна та ін. Питання участі України у роботі різних регіональних організацій Чорноморсько-Каспійського регіону (СДВ, ОДЕР — ГУАМ, ОЧЕС та ін.) досліджували О. Волович, Р. Жангожа, І. Максименко, О. Маначинський, Н. Мхитарян, Г. Шелест та інші провідні вітчизняні фахівці. Втім бракує комплексного аналізу питань участі України в організаціях Чорноморсько-Каспійського регіону з метою вироблення концептуальних засад майбутньої стратегії взаємодії України з різними регіональними інституціями.

Метою статті є аналіз можливої ролі України у налагодженні взаємодії між ОДЕР — ГУАМ та іншими організаціями у формуванні системи безпеки у Чорноморсько-Каспійському регіоні.

Нині визначилася низка сфер, де співробітництво ОДЕР — ГУАМ з іншими регіональними міжнародними організаціями є перспективним, зокрема, енергетика та транзит енергоносіїв; розбудова транспортних комунікацій та їх інфраструктури; міжнародна безпека (врегулювання конфліктів, протидія асиметричним загрозам).

Водночас є певні особливості у діяльності та можливостях різних регіональних організацій:

ОДЕР—ГУАМ — ОЧЕС. Організація Чорноморського економічного співробітництва через

низку політичних та економічних чинників ставиться до таких структур, як ОДЕР — ГУАМ або Чорноморський форум за діалог і партнерство (румунська ініціатива), як до конкуруючих.

Стародуб Тетяна Сергіївна —

кандидат політичних наук, державний експерт Національного інституту проблем міжнародної безпеки

Данильчук Олексій Ігорович — аспірант Національного інституту проблем міжнародної безпеки

Нині взаємодія між ОДЕР — ГУАМ та ОЧЕС у сфері безпеки фактично відсутня. Реалізуються певні ініціативи у сфері безпеки Чорноморського регіону або на двосторонньому рівні, або у форматі інших регіональних структур безпеки (БЛЕКСІФОР, «Чорноморська гармонія»).

ОДЕР — ГУАМ ще не має чіткого механізму взаємодії з регіональними організаціями та впливовими європейськими фінансовими інституціями. Розробка та реалізація спільних з ОЧЕС безпекових проєктів сприятиме необхідному досвіду для подальшого розвитку самої організації та її контактів з іншими міжнародними структурами.

ОЧЕС та ОДЕР — ГУАМ мають можливість для реалізації безпекових ініціатив за підтримки ЄС, що передбачає використання досвіду ЄС з питань взаємодії у сфері безпеки, технічне забезпечення, створення системи єдиних стандартів щодо боротьби з викликами та загрозами, уніфікацію законодавства та адаптацію його до норм ЄС через фінансове сприяння з боку ЄС. Окрім ресурсів ЄС, фінансовим інструментом реалізації спільних проєктів є залучення ресурсів Чорноморського банку торгівлі та розвитку, який виділяє кошти на виробництво товарів та надання послуг, розвиток транспортної інфраструктури та перевезень, видобуток природних корисних копалин, розвиток фінансового сектору.

Підходи до розв'язання ключових проблем безпеки, які пропонують держави регіону і преважують у діяльності ОДЕР — ГУАМ та ОЧЕС щодо боротьби з викликами та загрозами безпеці регіону, поки що не спроможні створити механізми своєчасного реагування і не розкривають специфіки боротьби із загрозами. Постає необхідність пошуку нових підходів та проведення поглиблених досліджень з питань безпеки за певними ключовими напрямками.

Врегулювання регіональних конфліктів. Інтереси ОДЕР — ГУАМ та ОЧЕС збігаються у питанні врегулювання «заморожених» конфліктів у регіоні [1, 28] та реалізації спільних безпекових проєктів, спрямованих на попередження, запобігання та нейтралізацію різних загроз, зокрема стратегічним транспортно-енергетичним комунікаціям, які частково пролягають у зонах конфліктів.

Важливо започаткувати діалог між ОЧЕС та ОДЕР — ГУАМ за участю представників високого рівня та експертів у форматі робочих груп обох організацій з метою обговорення перспектив врегулювання регіональних конфліктів та протидії пов'язаним з ними загрозами. Ідею реалізації спільних проєктів у сфері політики та безпеки у форматі ОДЕР—

ГУАМ — ОЧЕС найактивніше підтримує Грузія, яка вважає за доцільне виробити спільну стратегію врегулювання конфліктів.

Безпека транспортно-енергетичних комунікацій. Під час головування в ОЧЕС з листопада 2007 р. по квітень 2008 р. Україна розпочала діалог щодо налагодження взаємодії між ОДЕР — ГУАМ та ОЧЕС з питань створення надійної системи захисту транспортно-енергетичних комунікацій. Імовірно ЄС буде зацікавлений у її функціонуванні і надасть відповідне фінансове та технічне сприяння. З другого боку, миротворчий батальйон ОДЕР — ГУАМ, покликаний насамперед забезпечити безпеку трубопроводів, може бути розширений за рахунок підрозділів інших країн, що є учасницями ОЧЕС.

Питання безпеки транспортно-енергетичних комунікацій актуалізуються у зв'язку із загостренням курдсько-турецького протистояння, наслідки якого можуть призвести до різких коливань ціни на нафту та вплинуть на стабільне постачання енергоносіїв. Оскільки частина трубопроводів пролягає у зоні конфлікту, вони є надзвичайно вразливими до нападів терористів.

Боротьба з міжнародним тероризмом. Останнім часом склалися певні передумови для налагодження взаємодії між ОДЕР — ГУАМ та ОЧЕС з питань боротьби з тероризмом. Так, під час засідання Робочої групи ОДЕР — ГУАМ 29 жовтня 2007 р. у Баку за участю експертів інших міжнародних організацій було наголошено на важливості співпраці з іншими інституціональними структурами з питань безпеки, зокрема з ОЧЕС, ОБСЄ, РС, ООН, НАТО та ЄС.

Постає необхідність окреслити чіткий формат проведення консультацій між ОДЕР — ГУАМ та ОЧЕС з метою визначення системи забезпечення реалізації політичних та безпекових заходів у рамках взаємодії обох організацій відповідно до Угоди між урядами країн — учасниць ОЧЕС у сфері боротьби зі злочинністю, зокрема її організованими формами, та Угоди про співробітництво між урядами держав — учасниць ГУАМ у сфері боротьби з тероризмом, організованою злочинністю та іншими небезпечними видами злочинів.

Нелегальна торгівля ядерними матеріалами. Донедавна питання нелегальної торгівлі ядерними матеріалами належало до компетенції окремих робочих груп ОЧЕС та ОДЕР — ГУАМ. Нині постала потреба у налагодженні тіснішої взаємодії між ОДЕР — ГУАМ, ОЧЕС та іншими безпековими організаціями з цього питання.

Загроза актуалізується через можливість потрапляння ядерних матеріалів до терористичних організацій, які можуть їх використати для вироблення зброї масового знищення. Відповідно до даних МАГАТЕ, на просторі СНД найбільша частка нелегальної торгівлі радіоактивними матеріалами належить РФ, наступна — Грузія [2, 2].

Питання налагодження взаємодії між ОДЕР — ГУАМ та ОЧЕС порушувалося Грузією в рамках роботи Робочої групи ОДЕР — ГУАМ з боротьби з тероризмом, організованою злочинністю та розповсюдженням наркотиків. Зацікавленість Грузії обумовлюється небезпекою нелегального переміщення радіоактивних матеріалів, що породжує загрозу не лише для Грузії, а й для інших країн, зокрема європейських.

На нашу думку, у близькій перспективі важливо налагодити ефективну взаємодію між Робочою групою ОЧЕС з боротьби зі злочинністю, Робочою групою ОЧЕС з питань надзвичайних ситуацій, Робочою групою ОДЕР — ГУАМ з боротьби з тероризмом, організованою злочинністю та розповсюдженням наркотиків для вироблення спільного плану заходів щодо моніторингу та безпосередньо боротьби з нелегальною торгівлею ядерними матеріалами.

Нелегальна торгівля зброєю. Нелегальна торгівля зброєю є найприбутковішим видом кримінальної діяльності. Їй сприяють такі чинники, як наявність збройних конфліктів у регіоні, що потребує нових озброєнь, існування невідконтрольованих територій та відсутність дієвого контролю за нелегальним переміщенням зброї з боку російських військових підрозділів у зонах конфліктів, неефективний контроль по всьому периметру кордону країн СНД.

Між ОДЕР — ГУАМ та ОЧЕС наразі немає механізму взаємодії з питань боротьби з нелегальною торгівлею зброєю. Проте така робота має бути започаткована. Зокрема, доцільно зосередитися на дослідженні досвіду взаємодії інших регіональних структур, посилити робочі контакти з іншими регіональними організаціями із залученням НАТО та ЄС, налагодити інформаційний обмін.

Торгівля людьми. Торгівля людьми посідає третє місце серед найприбутковіших нелегальних видів кримінальної діяльності у світі. Жертвами злочинів є переважно жінки. Протягом останніх років кримінальні угруповання, активно діючи в регіоні, заснували нелегальні мережі з торгівлі людьми. Більшість країн Чорноморського регіону виступають транзитною територією для нелегального переміщення людей. У країнах регіону, що є пе-

реважно економічно нестабільними, цьому сприяють такі чинники, як критична соціально-економічна ситуація, нестача робочих місць або проблема з працевлаштуванням у своїй країні, низький рівень громадської обізнаності щодо таких злочинів, близькість відповідних ринків (Туреччина), території конфліктів, неконтрольовані владою, неефективний контроль за межею кордону.

Боротьба з торгівлею людьми відбувається переважно зусиллями національних урядів регіональних країн. Україна може ініціювати це питання для обговорення в рамках чергового засідання Робочої групи ОЧЕС з питань боротьби зі злочинністю та під час зустрічей офіцерів зв'язку з питань боротьби зі злочинністю.

Під час підготовки «Плану дій регіону у співробітництві кримінального права з метою боротьби з торгівлею людьми у Чорноморському регіоні» доцільно внести відповідні положення щодо налагодження взаємодії між експертами країн ОЧЕС та ОДЕР — ГУАМ з метою визначення конкретних заходів у контексті реалізації вищезазначеної програми.

Спільна взаємодія ОДЕР — ГУАМ та ОЧЕС у сфері регіональної безпеки актуалізується питанням створення Антикримінального центру країн Чорноморського регіону (ініціатива створення такої структури належить Грузії, жовтень 2007 р.) [2, 5]. Можливість створення Центру має бути обговорена під час зустрічей експертів відповідних робочих груп ОДЕР — ГУАМ з подальшим схваленням на найвищому рівні країнами — учасниками ОДЕР — ГУАМ. Надалі важливо налагодити діалог робочих груп ОДЕР — ГУАМ та ОЧЕС щодо функціонування такого Центру. Кінцевим результатом має бути розробка та затвердження статуту діяльності та напрямків діяльності Антикримінального центру країн Чорноморського регіону, до складу якого входять представники обох регіональних організацій.

При створенні Центру доцільно дослідити досвід роботи Регіонального центру з боротьби з транскордонною злочинністю Ініціативи співробітництва у Південно-Східній Європі (SECI), створеного за підтримки ЄС для боротьби з викликами та загрозами.

Одним із завдань Центру має бути формування бази даних щодо нелегальної діяльності кримінальних угруповань, осіб та компаній, що підозрюються. Інформацією бази можуть користуватися відповідні робочі групи ОДЕР — ГУАМ та ОЧЕС, а також профільні державні інституції країн ширшого Чорноморського регіону через своїх представників у Центрі.

Позиція РФ. Під час реалізації спільних безпекових проектів ОДЕР — ГУАМ та ОЧЕС у сфері боротьби з міжнародним тероризмом важливо враховувати позицію РФ, яка загалом негативно ставиться до існування ОДЕР — ГУАМ, проте як член ОЧЕС бере участь у реалізації проектів цієї організації.

З боку ОДЕР — ГУАМ завдання полягає у доведенні необхідності налагодження взаємодії з метою забезпечення безпеки у ширшому Чорноморському регіоні через створення компліментарної моделі співіснування різних регіональних структур, діяльність яких спрямована на досягнення стабільності в регіоні.

За такого підходу російські ініціативи, як і будь-які інші ініціативи країн регіону в рамках існуючих структур, мають вписуватися не лише в наявний формат взаємодії, а й у нову систему співробітництва, за якої буде чіткий розподіл повноважень серед інституцій у сфері забезпечення безпеки та стабільності у регіоні.

ОДЕР—ГУАМ — ЄС. Євросоюз сьогодні потребує серйозного та передбачуваного регіонального партнера, який був би у змозі впливати на процеси стабільності і безпеки регіону та контролювати ситуацію в конфліктних зонах. Таку функцію могла б виконувати Російська Федерація як найвпливовіша регіональна країна СНД, але її інтереси часто не збігаються з інтересами інших регіональних держав, а також з баченням ЄС. Подібним чином виглядає Румунія, що намагається використовувати можливості ЄС у власних інтересах. ОБСЄ певною мірою втратила довіру на Південному Кавказі та у Придністров'ї. Отже, цю нішу може посісти ОДЕР — ГУАМ за умови перетворення на міцну та впливову регіональну міжнародну організацію.

Європейський Союз заявляє про важливість взаємодії не тільки з окремими країнами Чорноморського регіону, а й з регіональними організаціями. Під час Київського (23 травня 2006 р.) та Бакинського (18—19 червня 2007 р.) самітів президенти чотирьох країн ОДЕР — ГУАМ задекларували необхідність співпрацювати з ЄС.

Більшість економічних проектів національного, регіонального та міжрегіонального рівнів фінансує ЄС у рамках програми TACIS. Зокрема, на регіональні програми та проекти в межах транскордонного співробітництва протягом 2000—2006 рр. TACIS виділив 659,4 млн. євро [1, 31].

Країни ОДЕР — ГУАМ разом з Вірменією, Болгарією, Грецією, Румунією, РФ і Туреччиною є учасницями Чорноморської програми

Інструменту Європейської політики сусідства (2007—2013) (ENPI Black Sea Program). Серед основних завдань — формування єдиного економічного та соціального простору Чорноморського регіону, своєчасне реагування на регіональні виклики та загрози, забезпечення безпеки кордонів та налагодження контактів між мешканцями прикордонних регіонів. Для підтримки транскордонного співробітництва в Чорноморському регіоні виділяється 17,1 млн. євро [1, 31].

Політичні та безпекові аспекти взаємодії. До 2005 р. фактично була відсутня позиція ЄС щодо **врегулювання конфліктів у Чорноморському регіоні**, окрім заяв щодо застосування мирних засобів [3, 132]. ЄС розуміє: якщо він залишатиметься осторонь процесів урегулювання конфліктів, проблеми Чорноморського регіону можуть перекинутися на Європу, що створюватиме небезпеку для східних кордонів ЄС. Враховуючи це, 11 квітня 2007 р. Європейська комісія запропонувала нову ініціативу «Чорноморська синергія», де окремий розділ присвячено питанню врегулювання заморожених конфліктів. Позиція ЄС полягає в тому, що посилення регіонального співробітництва сприятиме генерації більшої взаємної довіри й усуненню певних перешкод, які стоять на шляху врегулювання.

Попри певну обмеженість політики ЄС щодо врегулювання конфліктів у Чорноморському регіоні, Європейська комісія вважає, що Євросоюз має посилити свій вплив через політичне залучення до врегулювання конфліктів у Придністров'ї, Абхазії, Південній Осетії та Нагорному Карабаху шляхом моніторингу за процесами врегулювання та за безпекою кордонів. ЄС вважає за доцільне надавати допомогу в економічних реформах, поліпшенні системи державного управління, участі громадянськості, а також у просуванні заходів зі зміцнення довіри та діалогу між сторонами конфліктів [1, 32].

Хоча один із розділів документа «Чорноморська синергія» присвячено співробітництву з регіональними організаціями, йдеться лише про економічне співробітництво з ОЧЕС та взаємодією з країнами регіону в рамках Чорноморського форуму за діалог та партнерство, а можливості співробітництва з іншими регіональними організаціями, зокрема ОДЕР — ГУАМ, не розглядаються.

Перша ініціатива залучити ЄС до розв'язання **Придністровського конфлікту**, запропонована країнами — членами ГУАМ на саміті об'єднання 22 квітня 2005 р. у Кишиневі, викликала інтерес з боку ЄС [3, 134]. ЄС призначив Спеціального представника у Придністров'ї. Також було змінено формат переговорів з 5 (ОБСЄ, РФ, Молдова, Україна та

Придністров'я) на «5+2» шляхом включення до переговорів ЄС та США як спостерігачів. Одним із досягнень є також діяльність Місії ЄС зі сприяння на українсько-молдовському кордоні (the EU Border Assistance Mission at the Ukrainian-Moldovan border) зі штаб-квартирою в Одесі.

З погляду ЄС, зміцнення кордонів та співробітництва митних служб на регіональному рівні підвищує рівень безпеки та допомагає боротися з такими наслідками конфлікту, як організована злочинність, торгівля людьми та зброєю, наркотиками, контрабандою тощо.

Щодо участі ЄС у врегулюванні конфліктів на Південному Кавказі. Фактично з 1997 по 2006 р. у конфліктах на території Грузії ЄС обмежувався фінансовою допомогою на відновлення районів, постраждалих від конфліктів. Лише з 2004 р., коли ЄС призначив свого Спеціального представника на Кавказі, можна говорити про початок включення Євросоюзу до процесів врегулювання конфліктів. Одним із завдань Спеціального представника ЄС на Кавказі стало сприяння відновленню миру в Азербайджані, Вірменії та Грузії та поверненню біженців. Насправді мандат Спеціального представника поширювався лише на підтримку дій ООН та ОБСЄ в регіоні. І тільки 2006 р. мандат було розширено до сприяння у врегулюванні конфліктів, оскільки ЄС почав шукати можливі варіанти активнішого залучення до цих процесів [3, 134].

Російсько-грузинська війна (серпень 2008 р.) обумовила необхідність вироблення власної стратегії ЄС щодо врегулювання конфліктів на Південному Кавказі.

1 вересня 2008 року у рамках надзвичайного саміту ЄС щодо ситуації на Кавказі відбулося позачергове засідання Ради Європейського Союзу, під час якого лідери держав ЄС обговорили російсько-грузинський конфлікт та виробили спільну позицію Євросоюзу щодо наслідків цього конфлікту для відносин ЄС — РФ. У заяві за результатами обговорення лідери Європейського Союзу висловили глибоке занепокоєння ситуацією в Грузії, асиметричністю дій Російської Федерації та заявили про неприпустимість застосування збройних сил для врегулювання конфліктів; засудили одностороннє рішення РФ про визнання незалежності Абхазії та Південної Осетії, закликали інші держави не визнавати незалежності самопроголошених республік та підтвердили пріоритет цілісності території та непорушність суверенітету Грузії; підтвердили суверенне право європейських держав самостійно визначати засади своєї зовнішньої політики та приймати рішення щодо вступу до міжнародних альянсів; наголосили на не-

обхідності повної імплементації т. зв. «Плану Саркозі», підкреслили готовність ЄС до залучення у процес врегулювання конфлікту і бажання надати необхідну підтримку ОБСЄ та ООН щодо відновлення діяльності місії спостерігачів; заявили про готовність подальшого надання допомоги Грузії, включно зі спрощенням візового режиму, проведенням конференції з питань відновлення постконфліктної зони тощо; акцентували на впливі ситуації в Грузії на весь регіон та закликали до розвитку таких ініціатив, як «Чорноморська синергія» та «Східне партнерство»; запропонували створити посаду спеціального представника ЄС з питань кризи у Грузії; наголосили на необхідності диверсифікації джерел енергопостачання для ЄС.

З огляду на заяви лідерів держав — членів ЄС, офіційний Брюссель наразі не готовий до застосування щодо РФ суворих санкцій. Водночас Євросоюз зробив низку висновків із ситуації в Грузії. Передусім рівень довіри до РФ як партнера істотно знизився. Про це свідчить відтермінування переговорів щодо стратегічного партнерства і чергова заява про необхідність диверсифікувати джерела постачання енергоносіїв. Окрім того, ЄС виявляє політичний інтерес до ситуації в регіоні. Поряд із заходами економічного характеру, Брюссель дедалі активніше застосовуватиме у регіоні політичні інструменти, найефективнішими з яких можуть бути «Чорноморська синергія» та «Східне партнерство». Водночас перебіг саміту та підготовка до нього засвідчили значні розбіжності серед держав — членів ЄС щодо їхнього позиціонування у відносинах з РФ. Найрадикальніше засуджували дії офіційної Москви Великобританія, Польща та держави Балтії. Натомість позиція Італії та Іспанії була найстриманішою, а у Німеччини в ході визначення ставлення до подій на Кавказі виникли тертя між членами урядової коаліції. Така ситуація дає можливість спрогнозувати подальше поглиблення розбіжностей між «новими» чи/та проамериканськими державами ЄС та «старою Європою».

1 жовтня 2008 року розпочалося розміщення Моніторингової місії ЄС в Грузії, яка була створена відповідно до Угоди про припинення вогню між РФ та Грузією, прийнятої за посередництва Франції. Завданням місії ЄС є моніторинг припинення вогню у регіоні та спостереження за виведенням російських військ з т. зв. буферних зон на території Грузії навколо адміністративних кордонів Південної Осетії та Абхазії. Місія наразі складається з понад 200 незброєних спостерігачів та більш як 150 осіб технічного персоналу (є вірогідність збільшення кількості спостерігачів до 300). Місія складається з

представників 22 держав ЄС на чолі з представником Франції (найбільша кількість спостерігачів з Франції — 76 осіб, ФРН, Італії). Мандат місії — 1 рік з можливістю його пролонгації.

Представники ЄС наголошують на «надзвичайно м'якому підході до своєї функції» і планують після виведення російських військ контролювати повернення у зазначені райони грузинської поліції з метою недопущення утворення вакууму безпеки. Однак лише окремі моніторингові команди ЄС були допущені російськими військовими до місць спостереження через питання безпеки, а також не остаточно визначений статус місії ЄС, що потребує додаткових домовленостей між керівництвом РФ та ЄС. Речник російських сил у Південній Осетії, зокрема, заявив, що інспектори ЄС мають змогу контролювати лише південні кордони «буферної зони», без доступу навіть до прикордонної зони з Південною Осетією та Абхазією з боку Грузії, що є порушенням домовленостей. Європейський Союз та Грузія також наполягають на необхідності поширення зони діяльності моніторингової місії ЄС на територію Південної Осетії та Абхазії, посилаючись на умови перемир'я. Однак РФ відмовляє Євросоюзу у такому доступі, наголошуючи, що місія створена з метою не застосування сили Грузією, й угода стосується контролю суто над грузинською стороною.

Початок діяльності Моніторингової місії ЄС в Грузії позитивно впливатиме на безпекову ситуацію у регіоні та сприятиме прискоренню виведення російських військ з території «буферних зон» у Грузії. Перебування місії ЄС у регіоні, вірогідно, зменшить можливість випадкових або провокативних сутичок між конфліктуючими сторонами, а також скоротить кількість випадків, пов'язаних зі снайперськими обстрілами. Однак ця місія ЄС не має можливостей повною мірою виконати покладені на неї безпекові та стабілізаційні функції, понад те, сприятиме врегулюванню ситуації навколо визначення статусу Південної Осетії та Абхазії. Її функції не поширюватимуться безпосередньо на території конфліктних регіонів — Південну Осетію та Абхазію. Без наявності контролю з боку ЄС за розвитком ситуації безпосередньо в Південній Осетії та Абхазії у цих регіонах вірогідні утиски грузинського населення (з можливістю їх депортації), надалі розвиватиметься практика незаконного відмивання грошей, контрабанди зброєю, торгівлі людьми та наркотиками, що активно відбувалося упродовж існування цих самопроголошених республік (насамперед це стосується Південної Осетії). Двозначність трактування сторонами положень угоди про перемир'я та зон відповідальності Моніторингової місії ЄС у Грузії став-

лять під сумнів успішне її виконання. Жодних умов для започаткування міжнародного діалогу щодо відновлення територіальної цілісності Грузії та статусу Південної Осетії й Абхазії зазначена місія ЄС не створює, а відтак, не передбачає розв'язання конфлікту, лише його заморозження. Безконтрольний розвиток ситуації у Південній Осетії та Абхазії може призвести до остаточного перетворення їх на джерела постійної регіональної нестабільності й території для можливих військових провокацій.

Таким чином, політика Євросоюзу на східному векторі, зокрема у питаннях, пов'язаних з врегулюванням конфліктів, зараз є слабко вираженою. Нові ініціативи на кшталт «Чорноморської синергії» та «Східного партнерства» наразі перебувають на стадії становлення і не є інструментом стримування агресивної політики РФ у регіоні. Крім того, з огляду на розбіжності у поглядах на РФ в самому ЄС, Україна в короткостроковій перспективі навряд чи знайде підтримку з боку Брюсселя власним ініціативам у регіоні, якщо вони не будуть попередньо узгоджені з ЄС.

Активізуючи свою участь у врегулюванні конфліктів, особливо на Південному Кавказі, ЄС наражається на небезпеку зіпсувати свої відносини з РФ. Більшість країн ЄС проти активізації участі Євросоюзу в процесі врегулювання конфліктів. Єдиної позиції щодо цього питання в ЄС немає. Російський чинник пояснює також прагнення ЄС посилити співпрацю з ОЧЕС, членом якої є РФ, а не з ОДЕР — ГУАМ, яку Росія сприймає негативно.

Великобританія, Польща та Литва в Європейській Комісії та Європарламенті проаналізували російську політику в Грузії. ЄС активізував роботу з вивчення цього питання, робочі апарати отримали відповідні доручення підготувати пропозиції з оцінкою політики РФ і ситуації в російсько-грузинських відносинах, включно з проблемою миротворчих сил в Абхазії та Південній Осетії.

У 2006 р. через свого Спеціального представника ЄС долучився також до **Карабаського конфлікту**, не беручи безпосередньої участі у переговорах. ЄС може задіяти ті важелі й інструменти, які можна застосувати в контексті спільної європейської політики безпеки й планів дій у рамках європейської політики сусідства з країнами Південного Кавказу, щоб підтримувати переговорний процес, зусилля ОБСЄ й МГ ОБСЄ.

Таким чином, незважаючи на відсутність всередині ЄС єдиної позиції щодо участі організації у врегулюванні конфліктів на Південному Кавказі (не в останню чергу че-

рез різне бачення державами — членами ЄС відносин з РФ), прийняття плану Медведєва — Саркозі, проведення двох раундів переговорів у Женеві та створення Моніторингової місії ЄС у Грузії свідчить про бажання та готовність Брюсселя активніше долучитися до процесу врегулювання конфліктів на пострадянському просторі.

Зацікавленість ЄС у врегулюванні конфліктів у Чорноморському регіоні впливає також із прагнення європейських країн забезпечити потік енергоносіїв з Каспію та Середньої Азії, а також безпеку торгових комунікацій у межах проекту ТРАСЕКА.

Важливим напрямом діяльності ЄС у взаємодії з міжнародними організаціями є співпраця у боротьбі з міжнародним тероризмом та провадженням агресивного сепаратизму, визначених у Декларації ЄС і Стратегічних цілях ЄС щодо боротьби з тероризмом, Декларації про солідарність у боротьбі з тероризмом, а також означених запровадженням посади Координатора ЄС з питань боротьби з тероризмом.

ОДЕР—ГУАМ — НАТО. Розглядаючи ОДЕР — ГУАМ переважно як економічну структуру, Альянс дотримується позиції, що цю організацію не варто перетворювати на військовий союз. У цьому контексті доцільно розрізняти політику НАТО у Чорноморському регіоні та зацікавленість США й їх стратегію щодо ОДЕР — ГУАМ.

Будь-які військово-політичні або антитерористичні програми у регіоні мають реалізовуватися з урахуванням інтересів як країн Чорноморського регіону, що не є учасницями ОДЕР — ГУАМ, так і країн — членів євро- та євроатлантичних структур. Попри те, що НАТО поширила клімат довіри на Чорноморський регіон через програму «Партнерство заради миру», BLACKSEAFOR, спільні навчання у Чорноморському регіоні, зробила багато для реформування і демократизації сектору безпеки країн Чорноморського регіону, потенціал взаємодії у форматі НАТО — ОДЕР—ГУАМ ще не реалізовано. Та про конкретні форми взаємодії ОДЕР — ГУАМ з НАТО у сфері безпеки поки не йдеться, оскільки Альянс надає перевагу співробітництву окремо з кожною країною, не вважає, що співробітництво з ОДЕР — ГУАМ як регіональним утворенням є пріоритетним завданням на найближчу перспективу.

Україна, зі свого боку, неодноразово порушувала питання щодо можливої координації спільних заходів між ОДЕР — ГУАМ та НАТО. Попри декларації Альянсу сприяти стабілізації та демократизації регіону через посилення взаємодії з регіональними інтег-

раційними об'єднаннями, зокрема з ОДЕР — ГУАМ, жодних кроків у напрямі поглиблення цієї співпраці не було.

Нині також немає реальних перспектив для поглиблення співробітництва у форматі ОДЕР—ГУАМ — НАТО, окрім взаємодії з питань врегулювання конфліктів та співпраці у сфері боротьби з наркотрафіком, незаконним переміщенням людей, забезпечення безпеки кордонів.

З погляду НАТО, врегулювання конфліктів на Південному Кавказі багатоетапне. Як миротворчі сили спочатку можуть бути використані воєнні контингенти країн ОДЕР — ГУАМ, які пізніше можуть бути посилені контингентами Польщі, Туреччини, Румунії. Передбачається, що саме Румунія, Туреччина та Болгарія «побудують міст» до Південного Кавказу, а потім США створять Чорноморську хартію прибережних держав у рамках НАТО.

Розширення НАТО та передислокація військ США сприятимуть розвитку нових міждержавних зв'язків та утворень на кордонах Європи. Крім того, ефектом розширення НАТО стане подальший переділ воєнно-стратегічних зон, а відповідно, перерозподіл економічних впливів.

Маючи значний досвід миротворчих операцій, Україна спроможна взяти активну участь у формуванні регіональних спільних миротворчих сил ОДЕР — ГУАМ, які діяли б під егідою ООН та ОБСЄ та у взаємодії з НАТО. Інша їх функція полягала б у забезпеченні безпеки транспортно-енергетичних комунікацій. Рішення про створення спільного миротворчого підрозділу прийнято на саміті ГУАМ у Баку (червень 2007 р.).

Посилення зацікавленості Альянсу до процесу врегулювання конфліктів на Південному Кавказі обумовлено двома взаємопов'язаними чинниками — російсько-грузинською війною (серпень 2008 р.) та інтенсифікацією політичного й безпекового діалогу між РФ та Туреччиною, мета якого полягає у створенні своєрідного воєнно-стратегічного альянсу з остаточним розподілом зон геополітичної відповідальності між двома вищезазначеними державами.

Реакція Альянсу на серпневі події була різкою, однак декларативнішою і не спрямованою на розробку конкретних заходів щодо протидії РФ на території Грузії. 10 серпня Генеральний секретар НАТО Яап де Хооп Схеффер заявив, що РФ «порушила територіальну цілісність» Грузії і застосувала «надмірну військову силу» під час конфлікту в Південній

Осетії. Однак Альянс, з погляду Генерального секретаря, не готовий наразі до військової ролі у цьому конфлікті.

На наш погляд, така, скажімо, «млява» позиція НАТО свідчить про те, що у випадках, коли не йдеться про членів Альянсу і не можуть бути задіяні механізми Вашингтонського договору, реакція організації на міжнародні конфлікти є недостатньою (особливо у випадках, коли стороною конфлікту є РФ). Таким чином, Україні з метою забезпечення власної безпеки слід і надалі домагатися членства в Північноатлантичному альянсі з тим, щоб дія Вашингтонського договору також поширювалася на її територію.

27 серпня 2008 року країни — члени НАТО у спільній заяві закликали РФ переглянути рішення про визнання незалежності Південної Осетії та Абхазії. Рада Північноатлантичного альянсу засудила рішення РФ визнати незалежність Південної Осетії та Абхазії й закликала РФ змінити своє рішення, мотивуючи це тим, що рішення РФ порушує значну кількість резолюцій РБ ООН щодо територіальної цілісності Грузії та є не сумісним з фундаментальними принципами ОБСЄ, на яких ґрунтується стабільність в Європі. Рішення РФ породило сумніви щодо її здатності сприяти миру та безпеці на Кавказі. Альянс закликав РФ поважати територіальну цілісність Грузії та виконувати свої зобов'язання відповідно до шести принципів урегулювання конфлікту.

Серпневі події 2008 року активізували діяльність держав НАТО у Чорному морі. Так, 2 вересня 2008 року до акваторії Чорного моря увійшов корабель ВМС США «Пасфайндер», що також може вести розвідувальну діяльність. На запрошення України «Пасфайндер» 4 вересня зайшов у Севастополь. 4 вересня 2008 року корабель управління ВМС США «Маунт Уїтні» (Mount Whitney), який є плавучим штабом Шостою флоту ВМС США, увійшов у Чорне море і попрямував до берегів Грузії. Того ж дня проливу зону Чорного моря під прапором НАТО перетнуло ще одне науково-дослідне судно — «Альянс», здатне виконувати також і розвідувальні функції, а ракетний есминець «Мак Фолл», що стояв у грузинському порту Батумі, пішов із Чорного моря.

Усього в акваторії Чорного моря станом на 5 вересня 2008 р. перебуває шість військових кораблів нечорноморських країн — членів НАТО, у тому числі три — ВМС США, один — Іспанії, один — Німеччини й один — Польщі. Крім того, у північну частину Чорного моря підтягнуто чотири бойових кораблі ВМС Туреччини. Нині кораблі Іспанії, Польщі й

Німеччини маневрують у північно-західній частині Чорного моря, а кораблі ВМС США перебувають біля берегів Грузії.

Активність США і НАТО у Чорному морі зростає. Не виключено, що вона обумовлена й поїздкою Д.Чейні до Азербайджану, Грузії і України на початку вересня 2008 року, а також передвиборною активністю у США.

РФ у відповідь демонструє готовність «стримувати тиск». Коментуючи можливі дії Росії, прем'єр-міністр РФ В.Путін повідомив про те, що «реакція Російської Федерації буде спокійною, але відповідь, звичайно, буде». Але ніяких конкретних дій щодо загострення ситуації не прогнозується.

Активність ВМС НАТО, що неоднозначно оцінюють в Україні, а також періодичні заходи кораблів Альянсу до Севастополя є засобом тиску на РФ, що може спровокувати інциденти і демарші з боку РФ.

Україні в такій ситуації доцільно підтримувати активні контакти, в тому числі інформаційного характеру, за лінією комісії Україна — НАТО.

НАТО виступає за швидке врегулювання Придністровського конфлікту, розглядаючи цей процес у контексті зміцнення стабільності та безпеки в регіоні. Водночас Альянс не готовий до безпосередньої участі в процесі врегулювання конфлікту, обмежуючись спостереженням за ним з метою винайдення найприйнятнішого для всіх зацікавлених сторін сценарію врегулювання. НАТО виступає за можливість зміни формату переговорів за умови погодження з усіма сторонами переговорів. НАТО підтримує український план врегулювання Придністровського конфлікту, запропонований на Кишинівському саміті ГУАМ 22 квітня 2005 р., та підкреслює важливу роль України як гаранта забезпечення ефективного митного та прикордонного контролю на придністровській ділянці українсько-молдовського кордону.

26 жовтня 2006 р. у штаб-квартирі Альянсу відбулося засідання Політичного комітету НАТО у форматі держав — членів НАТО і Республіки Молдова (26+1), на якому проаналізовано проблемні питання врегулювання Придністровського конфлікту. Молдовська сторона представила доповідь «Розморожування замороженого конфлікту: легальні аспекти сепаратистської кризи в Молдові» з висновками щодо можливих шляхів врегулювання конфлікту відповідно до норм міжнародного права [4]. Альянс наголошує на необхідності врегулювання конфлікту шляхом визначення юридичного статусу Придністровсь-

кого регіону у складі Республіки Молдова зі збереженням територіальної цілісності та суверенітету держави. З позиції НАТО, невиконання РФ зобов'язань, взятих на Стамбульському саміті ОБСЄ, щодо виведення своїх збройних сил та озброєння з території Молдови, є значною перешкодою на шляху врегулювання конфлікту.

Станом на жовтень 2008 р. позиція НАТО щодо Придністровського врегулювання практично не змінилася. Про це свідчить заява Генерального секретаря Північноатлантичного альянсу Яаап де Хооп Схеффера, зроблена ним під час зустрічі з Президентом Молдови Володимиром Вороніним у Кишиневі 31 жовтня 2008 р. Відповідно до неї, Альянс виступає за політичне врегулювання конфлікту й дотримання РФ своїх міжнародних зобов'язань.

Таким чином, Альянс здійснює постійну політичну підтримку Молдови у врегулюванні конфлікту. Однак сподіватися на розширення/поглиблення участі НАТО у процесі марно, адже керівництво Альянсу неодноразово заявляло, що Альянс не має відповідного мандата на розв'язання цієї проблеми.

Місце України у взаємодії між ОДЕР — ГУАМ та іншими організаціями у контексті формування нової системи регіональної безпеки та співробітництва. З метою реалізації насамперед ключових завдань зовнішньої регіональної політики України, спрямованої на підвищення її іміджу в регіоні, посилення ролі в системі регіональної безпеки, що формується, необхідно розробити та ухвалити довгострокову стратегію розвитку регіону. Зміст документа мають розробити на рівні експертних груп у форматі ОДЕР—ГУАМ — інші регіональні організації та ухвалити на Другому безпековому форумі (Перший київський безпековий форум з урегулювання тривалих конфліктів у регіоні відбувся восени 2007 року). Відповідальність за процес реалізації цієї стратегії доцільно покласти на міжнародний секретаріат ОЧЕС і створити контактні центри у країнах регіону, що мають підтримувати постійний зв'язок з секретаріатом ОЧЕС під час здійснення стратегії розвитку регіону [5, 59].

Висновки. Реалізація Україною ключових завдань своєї зовнішньої регіональної політики, зокрема активізації її ролі у налагодженні співробітництва між регіональними інституціями у її найближчому оточенні, сприятиме розвитку системи безпеки у Чорноморсько-Каспійському регіоні, що, в свою чергу, стимулюватиме розвиток регіональної системи економічного співробітництва та підвищить імідж України у регіоні. Створення налагод-

женої системи співробітництва ОДЕР—ГУАМ та ОЧЕС, ОДЕР—ГУАМ та ЄС, ОДЕР—ГУАМ та НАТО у політичній та безпековій сферах сприятиме перетворенню регіону на зону миру, стабільності й процвітання.

Після приєднання до ЄС Латвії, Литви та Естонії (2004 р.), а 2007 р. — Болгарії та Румунії стратегічне завдання Євросоюзу — формування Балто-Чорноморського поясу енергобезпеки — дійшло завершальної стадії. Україні належить одна з ключових ролей у реалізації цієї стратегії. З перспективою інтеграції України в ЄС пов'язано підключення її газотранспортних магістралей до спільної інфраструктури Євросоюзу й забезпечення транзитної складової його безпеки у сфері енергопостачання.

Сучасна ситуація, що склалася у ширшому Чорноморському регіоні, а також зростання таких загроз, як неврегульовані конфлікти, торгівля людьми, незаконне переміщення зброї та радіоактивних матеріалів, наркотрафік, тероризм, призводять до необхідності об'єднання зусиль ОЧЕС та ОДЕР — ГУАМ і вироблення спільної стратегії боротьби з викликами та загрозами безпеці у Чорноморсько-Каспійському регіоні. Під час розробки Стратегії значну увагу важливо приділити вивченню досвіду ЄС і НАТО у сфері боротьби зі злочинністю.

З метою активізації відносин ОДЕР — ГУАМ з ЄС, НАТО та ОЧЕС у формуванні системи безпеки у Чорноморсько-Каспійському регіоні автори пропонують:

1. Виробити рекомендації щодо вдосконалення законодавства країн — учасниць ОДЕР — ГУАМ у сфері боротьби з тероризмом з урахуванням імплементації документів ЄС. Залучити до їх вироблення робочу групу ОДЕР — ГУАМ з питань боротьби з тероризмом, організованою злочинністю та розповсюдженням наркотиків у координації з департаментом Єврокомісії щодо боротьби з терористичними загрозами. Кінцевим результатом взаємодії між ОДЕР — ГУАМ та ЄС може бути розробка та прийняття Стратегії ОДЕР — ГУАМ щодо боротьби з міжнародним тероризмом у Чорноморському регіоні. З її прийняттям моніторинг за реалізацією положень має здійснювати Парламентська Асамблея ОДЕР — ГУАМ.

2. Опрацювати питання щодо доцільності створення спільного Антитерористичного центру ОДЕР—ГУАМ — ЄС, підготувати відповідне обґрунтування та подати його на розгляд РНК ОДЕР — ГУАМ.

3. Подати на розгляд чергового засідання Ради постійних представників ОДЕР — ГУАМ проект рамкової угоди «ОДЕР—ГУАМ — ОЧЕС» з питань врегулювання «заморожених» конфліктів, який має підготувати робоча група ГУАМ з питань боротьби з тероризмом, організованою злочинністю та розповсюдженням наркотиків із залученням представників робочих груп зі співробітництва з питань боротьби зі злочинністю та надзвичайних ситуацій РМЗС ОЧЕС.

4. Під час контактів з представниками ЄС України доцільно наголошувати на необхідності приведення функцій Моніторингової місії ЄС у Грузії й зон відповідальності у відповідність з вимогами регіональної безпеки, а також територіальної цілісності й суверенітету Грузії.

5. Доцільно розглянути питання внесення пропозицій Європейському Союзу щодо можливості долучення України до діяльності місії ЄС у Грузії, посилаючись на значний досвід України у миротворчій діяльності, знання регіону та можливості впливу в ньому, досвід аналогічної співпраці з ЄС у різноманітних безпекових питаннях, спільність позицій України та ЄС щодо зазначеного конфлікту, а також наявність можливості участі третіх сторін у безпекових місіях Євросоюзу.

6. Розробити рамкову угоду ОДЕР—ГУАМ — НАТО щодо співробітництва у боротьбі з наркотрафіком, міжнародним тероризмом, організованою злочинністю, нелегальною міграцією та з проблемних питань врегулювання «заморожених» конфліктів. З цією метою ініціювати створення робочої групи, яка складалася б з представників обох структур та забезпечила б процес розробки цього документа.

7. На основі укладених документів між ОДЕР — ГУАМ та іншими організаціями з урахуванням закладених форматів взаємодії розробити Загальну стратегію взаємодії ОДЕР — ГУАМ з іншими міжнародними організаціями, яка визначала б ключові напрями взаємодії з безпеки та містила б механізми здійснення цих напрямів.

8. Рекомендувати РНК ОДЕР — ГУАМ розробити проект документа щодо взаємодії з реалізації безпекових проектів ОДЕР — ГУАМ з міжнародними фінансовими організаціями (ЄБРР, МВФ, ЄІБ, ЧБТР) та запропонувати його на розгляд на черговому саміті ОДЕР — ГУАМ.

9. Враховуючи набутий досвід ОДЕР — ГУАМ у взаємодії з ООН, ОБСЄ та можливі напрями взаємодії з ЄС, НАТО, ОЧЕС, доцільно розробити загальну концепцію співробітництва ОДЕР — ГУАМ з іншими міжнародними організаціями, з покладанням відповідальності за стан її розробки та імплементації на Секретаріат ОДЕР — ГУАМ.

Джерела

1. *Парахонський Б. О.* Сучасний стан та перспективи розвитку ОДЕР — ГУАМ // Проблеми та перспективи розвитку економічного співробітництва в рамках ГУАМ: Матеріали «круглого столу» (Київ, 14 червня 2007 р.) / Національний інститут проблем міжнародної безпеки. — К.: НІПМБ, 2007. — С. 27—34.

2. *Kvashilava G.* Perspectives of Cooperation between Black Sea Basin Countries and the European Union against Transborder Crime // Current archive of the Ministry of Internal Affairs of Georgia. — November 2007. — Р. 6.

3. *Шелест Г.* Перспективи і можливі варіанти співробітництва Європейського Союзу та регіональних організацій щодо врегулювання конфліктів у Чорноморському регіоні // Перспективи співробітництва між ЄС та регіональними організаціями Чорноморського регіону: Матеріали міжнародної конференції (Київ, 27 квітня 2007 р.) / Національний інститут проблем міжнародної безпеки. — К.: НІПМБ, 2007. — С. 131—137.

4. *НАТО* поддерживает необходимость решения приднестровского конфликта путем определения этого региона в составе Республики Молдова. — <http://point.md/News/Read.aspx?NEWSID=32710>

5. *Стародуб Т. С.* Підходи до визначення поняття «регіональна безпека» // Стратегічна панорама. — 2006. — № 3. — С. 54—9.